

М. М. Бурик,
к. держ. упр., доцент кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування,
Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8939-1324>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.12.230

ЕКОНОМІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА СТІЙКІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВІЙНИ

М. Buryk,
PhD in Public Administration, Associate Professor of the Department of Management and Business Administration,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

ECONOMIC AND SOCIAL SUSTAINABILITY OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN THE CONTEXT OF WAR

Стійкість територіальних громад позиціонується необхідною передумовою ефективного соціального-економічного національного розвитку. В Україні за умов інтенсифікації процесів децентралізації особливої актуальності набуває забезпечення стійкості територіальних громад для ефективного усталеного регіонального поступу. Соціально-економічний розвиток територіальних громад національного простору зазнає нині руйнівного впливу війни та репрезентує тенденцію посилення деструктивних процесів, передусім — економічних. Переважна більшість територіальних громад на сьогодні не володіє достатнім для повноцінного виконання повноважень потенціалом в концепті стійкості. Військовий стан диктує необхідність гарантування належного рівня регіональної фінансової стабільності, ідентифікації та залучення додаткових джерел доходів та інвестування, з метою підтримки фінансової стабільності та уникнення макроекономічного дисбалансу. Мета статті полягає у аналітиці особливостей економічної та соціальної стійкості територіальних громад України в умовах військових дій. У дослідженні встановлено, що реалії військового часу зумовили ряд адаптаційних змін у процесі наповнення бюджетів та формування видатків територіальних громад. Ідентифіковано ознаки деструктивного стану соціально-економічних регіональних систем та специфічну проблематику, що виникає на протигагу процесам мирного часу. У дослідженні вивчена специфіка діяльності органів місцевого самоврядування на рівні об'єднаних територіальних громад у соціально-економічному концепті. Встановлено, що основними проблемами, дотичними до забезпечення стійкості територіальних громад, позицінуються відсутність єдиної стратегії розвитку й алгоритмів практичного забезпечення її реалізації, низька організаційно-управлінська спроможність органів місцевого самоврядування, ігнорування необхідності синергії організаційної структури та стратегічних цілей. Доведено, що існує необхідність формації більш досконалого та деталізованого підходу до формування системи критеріїв оцінки стійкості територіальних громад.

The sustainability of territorial communities is positioned as a prerequisite for effective socio-economic national development. In Ukraine, in the context of intensified decentralization processes, ensuring the sustainability of territorial communities for effective sustainable regional development is of particular relevance. The socio-economic development of territorial communities in the national

space is currently experiencing the devastating effects of war and represents a trend of intensifying destructive processes, primarily economic ones. The overwhelming majority of territorial communities today do not have sufficient potential to fully exercise their powers in the concept of resilience. Martial law dictates the need to guarantee an adequate level of regional financial stability, identify and attract additional sources of income and investment in order to maintain financial stability and avoid macroeconomic imbalances. The purpose of the article is to analyze the peculiarities of economic and social sustainability of territorial communities of Ukraine in the context of military operations. The study has established that the realities of wartime have led to a number of adaptive changes in the process of filling budgets and forming expenditures of territorial communities. The author identifies the signs of the destructive state of socio-economic regional systems and the specific problems that arise in contrast to the processes of peacetime. The study examines the specifics of the activities of local governments at the level of united territorial communities in the socio-economic concept. It is established that the main problems related to ensuring the sustainability of territorial communities are the lack of a unified development strategy and algorithms for practical support of its implementation, low organizational and managerial capacity of local governments, and ignoring the need for synergy between the organizational structure and strategic goals. It is proved that there is a need for a more sophisticated and detailed approach to the formation of a system of criteria for assessing the sustainability of territorial communities.

Ключові слова: регіональна політика, територіальна громада, стратегічна модель, концепція, стійкість, децентралізація.

Key words: regional policy, territorial community, strategic model, concept, sustainability, decentralization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Парадигма стратегічного розвитку місцевого самоврядування передбачає важливим інструментом управління регіональними економічними системами забезпечення соціальної та економічної стійкості. Однією з базових функцій територіальних громад є можливість динамічної адаптації управлінських рішень до конкретних регіональних особливостей. Забезпечення стійкості територіальних громад у соціально-економічному аспекті сприяє рівномірному розподілу ресурсів, збалансованому розвитку інфраструктури, ефективній підтримці економічного поступу. У зв'язку з цим, місцеве самоврядування не лише є важливим елементом системи влади, але й механізмом для сприяння активності громадян та забезпечення належного рівня життя в різних частин країни.

Низка досліджень сучасних науковців присвячена дослідженню чинників стійкості територіальних громад, а також пошуку шляхів оптимізації регіональної політики як основи інноваційної моделі стратегічного управління загальнонаціональним соціально-економічним розвитком. Окремі вчені Л. Чуприна, Е. Мороз [1], Б. Носулко [2] вбачають пріоритетною політику комплексного економічного регіонального розвитку, переконуючи, що від рівня ефективності системи регіональної політики безпосередньо залежать доцільність та обґрунтованість управлінських рішень в аспекті економічного розвитку. Деякі дослідники М. Гайдар [3], І. Гринчишин [4] базовим принципом забезпечення стійкості територій

позиціонують простоту управлінських структур. При цьому, синергетична модель управління економічним та соціальним потенціалом повинна базуватись на формуванні внутрішніх умов для оптимізації системи у необхідному векторі.

Не нівелюючи результативність наукового інтересу до досліджуваної проблематики, практичні методи забезпечення стійкості територіальних громад у концепті економічного та соціального розвитку досліджені недостатньо, а тому потребують подальшої уваги зі сторони науковців. Окрім того, відсутній єдиний концептуальний підхід до формування універсальної моделі стійкості територій, що зумовлює актуальність тематики даного дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретико-методологічна основа статті складена результатами наукових пошуків українських та зарубіжних вчених у міждисциплінарному концепті. Питання використання синергетичного підходу до аналітики стійкості територіальних громад та розвитку економічно-соціальної її компоненти досліджені у роботах низки сучасних науковців.

Базові принципи правового забезпечення стійкості територіальних формацій у військових умовах описані у працях ряду вчених сучасності (В. Мікловда В. [5], С. Хрупович, Т. Подвірна [6]). Окремо необхідно зацентувати дослідження Н. Павліха та ін. [7], котрі розкривають сутність управління акумуляцією і використанні соціально-економічних ресурсів у розрізі мирного та військового періодів. Вчені обґрунтовують принци-

пову різницю в підходах до формування видатків та доходів та переконують в необхідності жорсткої політики скорочення видатків.

Повномірний аналіз окремих аспектів досліджуваного явища реалізують науковці С. Махсма [8], J. Benton [9], які вивчають проблематику формування стійкості місцевих фінансів в умовах воєнного часу та спрямовують зусилля на ідентифікацію можливостей для її вирішення. Суттєвий внесок у аналітику ресурсної забезпеченості територіальних громад під час воєнного стану здійснили окремі представники сучасної вченої спільноти [10].

Окремо необхідно виділити дослідження зарубіжних науковців R. Jerch, M. Kahn, G. Lin [11], у яких питання розвитку системно-синергетичної економічної парадигми розглядаються в аспекті ефективної конвергенції регіонального та загально-національного поступу. Вчені розвивають концепцію ланцюга формування соціально-економічної стійкості територій на засадах публічної регіональної управлінської політики. Маловивченою позиціонується на сьогодні проблематика адаптації критеріїв соціально-економічної стійкості територій до військових реалій.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Завдання статті полягає в аналітиці особливостей економічної та соціальної стійкості територіальних громад України в умовах військових дій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інтенсифікація соціально-економічної стійкості в регіональному аспекті вимагає диверсифікації структури регіонального економічного базису, виходячи з нових технологічних можливостей, стимулювання інвестицій у пріоритетні сфери економіки, запровадження дієвої системи підтримки підприємницької сфери, сприяння модернізації інфраструктури. Зовнішніми факторами активізації процесів трансформації регіональної політики позиціонуються, також, тенденції глобалізації та інтеграції.

Дефініція економічної стійкості територіальних громад включає у себе здатність територіальних формацій реалізовувати збалансованість раціонального використання ресурсів всіх типів, за умов впливу дестабілізуючих екзогенних та ендогенних чинників. Для забезпечення економічної стійкості територій і, як наслідок, їх конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості, необхідно забезпечити ефективну реалізацію основних складових економічної стійкості, а саме:

- виробничої, що передбачає інтенсифікацію рівня стійкості основних видів виробництва;
- інвестиційної, що являє собою налагодження механізму матеріального та нематеріального інвестування у соціально-економічний розвиток територіальних громад із внутрішніх та зовнішніх джерел;
- фінансової — забезпечення резервів фінансування коштів, здійснення ефективного використання власних та позикових коштів, вкладання коштів у інноваційну діяльність та фінансування розвитку;
- трудової, що передбачає забезпечення підвищення рівня трудових ресурсів, збільшення підприємницької активності;

— ресурсної — оптимальне використання ресурсного потенціалу територіальних громад та активне його відновлення.

Соціальна стійкість територіальних громад являє собою здатність територіальної системи володіти високим рівнем підготовки до потенційної дестабілізації, регенеруватись після криз, а також адаптувати отриманий досвід для подальшого ефективного зростання. Адаптивний концепт явища соціальної стабільності позиціонується як здатність територіальної громади до інновацій та управлінських рішень, що інтенсифікують стійкість, дають змогу протистояти суспільним кризам та потрясінням, сприяють формуванню спільних рішень для превентивного уникнення проблем. У такому концепті соціальна стійкість територіальних громад володіє максимально широким функціоналом не лише щодо безпеки критичної інфраструктури, але й у концепті загального розвитку соціально-економічної територіальної системи із залученням інструментів комунікації та взаємодії.

Феномен соціальної стійкості позиціонується полікритеріальною дефініцією, відображаючи різнопланові чинники, що впливають на формування у територіальній громаді властивостей стабільності та здатності до ефективного поступу. Основними ризиками для стійкості соціальної сфери вбачаються низький рівень життя, висока смертність, бідність та соціальна незахищеність, безробіття та моральна деградованість. Соціально-економічна незахищеність громадян є одним із чинників, що послаблюють соціальну стійкість територіальної громади та підвищують їх уразливість до зовнішніх та внутрішніх загроз.

Місцеві фінанси відіграють роль активної формуючої складової економічної основи спроможності територіальних громад (рис. 1). Сама економічна діяльність, котра реалізовується місцевими органами влади, перебуває у нерозривному зв'язку з фінансовою діяльністю, здійснювану ними. Цей зв'язок між економічною та фінансовою діяльністю, високою мірою, носить взаємозумовлений характер. Важливим елементом економічної стійкості територіальних громад є здатність генерувати власні доходи, раціонально використовувати виділені бюджетні кошти, а також ефективно взаємодіяти з іншими рівнями влади та партнерами для забезпечення ефективності та стабільності фінансово-економічної ситуації в громаді.

Варіативне оцінювання стійкості територіальних громад України повинне передбачати операціоналізацію трьох вимірів стійкості інституцій місцевого самоврядування: адаптивність, готовність та надійність. Концепція має містити в основі абсолютні та відносні показники, що синергізуються у комплексний інтегральний показник соціально-економічної стійкості. При цьому, індикатор готовності розглядається як можливість оперативного реагування на катастрофу, кризу або іншу надзвичайну ситуацію, котра формується як результат ефективного планування та організації, оцінювання та коригування системи координації для гарантування стійкості.

Розробку та практичну реалізацію програм соціально-економічного розвитку територіальних громад реалізують уповноважені органи місцевого самовряду-

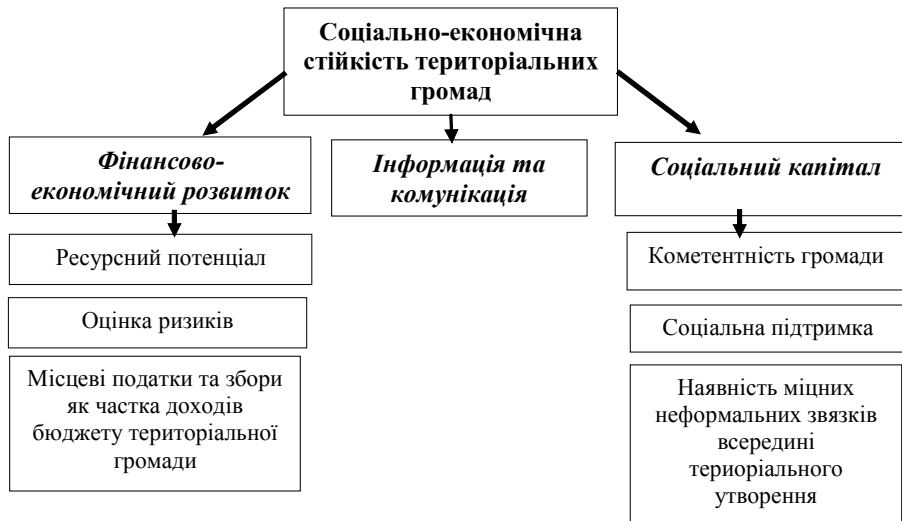

Рис. 1. Критерії формування стійкості територіальних громад

Джерело: систематизовано на основі [2; 6; 7].

вання. Основним нормативно-правовим підґрунтям процесу виступають Методичні рекомендації щодо формування і реалізації прогнозних та програмних документів соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади, затверджені Наказом №75 від 30.03.2016 Міністерства регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ України.

Одночасно із розширенням меж самостійності органів місцевого самоврядування, що інтенсифікується із подальшою реалізацією реформи децентралізації, формується потреба у ефективній системі контролінгу. За нинішніх умов функціонування об'єднань територіальних громад аудит повинен бути комплексною процедурою та синергізувати фінансовий, соціальний та управлінський аудит, а також аудит відповідності, що сприятиме ефективному розподілу ресурсів та формуванню влучних та оперативних управлінських рішень.

На здатність громад нівелювати більшість сучасних загроз у соціально-економічній сфері чинять вплив як матеріальні, так і нематеріальні ресурси. Не зважаючи на те, що процес децентралізації суттєво вплинув на інституційний поступ територіальних громад, наразі фіксується значна різниця в стійкості між більш урбанізованими громадами та рештою населених пунктів. У перспективі стратегічного планування регіонального розвитку необхідно стимулювати вдосконалення кадрового ресурсу в межах невеликих територіальних громад, інтенсифікувати зовнішню та внутрішню взаємодію, розширювати повноваження громад.

Водночас, індикатор надійності позиціонується можливістю територіальної громади як інституційної системи продовжувати функціонувати в умовах шокової кризової ситуації чи оперативно відновити можливість реалізації свого функціоналу після вимушеної перерви.

Насамкінець, адаптивність являє собою здатність територіальної громади свідомо адаптувати свої практики та запроваджувати нові їх варіації у відповідь на кризову ситуацію.

Із метою забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку регіонів і нівелювання диспропорцій

їхнього економічного потенціалу у період війни, необхідним вбачається перегляд бюджетної політики, котра має бути дієвим інструментом для підвищення частки інноваційної компоненти з метою зміцнення регіонального економічного потенціалу, заохочення місцевих органів влади до нарощування власних джерел фінансування, підвищення ефективності внутрішнього фінансового контролю на локальному та регіональному рівнях.

Попри складнощі, з якими зіткнулась українська держава у воєнний час, можна бути переконаним, що завдяки оперативному реагуванню в нормативно-правовому полі вдалося забезпечити стійкість соціально-економічного розвитку територіальних громад. Очевидно, що процес регіонального поступу на тлі децентралізації реалізовується в надскладних умовах, проте вже сьогодні потрібно завбачливо планувати перспективну реалізацію повоєнного відновлення територіальних громад України в аспекті євроінтеграційного шляху розвитку.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Впровадження децентралізації в Україні, починаючи з 2014 року, представляє собою ключову реформу, спрямовану на збільшення фінансової самостійності територіальних громад та надання їм можливості ефективніше використовувати залучені кошти для реалізації власних проектів та ініціатив. Водночас, значна фінансова автономність супроводжується низкою дотичних викликів та ризиків. Об'єднання громад у територіальні об'єднання для спільної реалізації стратегії розвитку дозволяє ефективніше використовувати ресурси та координувати дії на регіональному рівні, що вбачається особливо актуальним в умовах війни.

Концепція соціально-економічної стійкості територіальної громади передбачає здатність ефективного протистояння загрозам різного походження і характеру, адаптації до динаміки безпечового середовища, підтримки сталого функціонування, швидкого відновлення рівно-

ваги після кризових ситуацій. Ефективна державна управлінська система на сьогодні повинна мати в основі реалізацію стратегії регіонального розвитку, сформованої на основі засад сталої економіки та взаємодії регіональної політики та економічного зростання. Вбачається необхідність у подальшому практичному дослідженні ризиків та викликів, що стосуються до моделі синергетичного стратегічного регіонального управління.

Ідентифікація резервів для стимулювання соціально-економічної стійкості територій, з врахуванням сукупності факторів впливу внутрішнього та зовнішнього середовища вимагає імплементації відкритої системи публічного управління. Доведено, що в нинішніх умовах пріоритетною актуальністю володіє проблематика раціонального розподілу регіональних видатків з огляду на ефективність їх застосування в підвищенні обороноздатності та відновленні країни. Запропонована концепція повинна стати перспективою прогресивних наукових досліджень, з метою формування ефективного кейсу соціально-економічного потенціалу для регенерації України після перемоги.

Література

1. Чуприна Л.М., Мороз Е.Г. Проблеми і перспективи зміцнення фінансової стійкості об'єднаних територіальних громад. Економіка та держава. 2020. № 10. С. 50-55. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.10.50.
2. Носулько Б. Роль місцевого самоврядування у становленні територіальної громади та її соціально-економічному розвитку. Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. Серія: "Публічне управління та адміністрування". 2021. № 1 (1). С. 37—40.
3. Гайдар М.Є. Принципи місцевого самоврядування в аспекті процесу об'єднання територіальних громад в Україні. Прикарпатський юридичний вісник. 2019. № 4 (29). С. 8—13.
4. Гринчишин І.М. Добробут територіальної громади: фінансове забезпечення в умовах нової парадигми регіонального розвитку. Львів: ДУ "Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України", 2020. 380 с.
5. Мікловда В.П., Пітюлич М.І., Сембер С.В. Теоретичні підходи до формування механізму економічної координації діяльності об'єднаних територіальних громад. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2018. Вип. 5. С. 59—63.
6. Хрупович С.Є., Подвірна Т.В. Фінансова спроможність бюджетів об'єднаних територіальних громад. Економіка і суспільство. 2017. Вип. 13. С. 1259—1262.
7. Павліха Н.В., Цимбалюк І.О., Хомюк Н.Л., Войчук М.В., Савчук А.Ю., Коломечюк В.В., Цимбалюк С.М. Безпека сталого розвитку регіонів та територіальних громад України на засадах інклюзивного зростання: монографія. Луцьк: Вежа-Друк. 2022. 514 с. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/22187> (дата звернення: 20.05.2024).
8. Махсма С. Роль локальної політичної ідентичності в формуванні спроможності територіальних громад. Veda a perspektivy. 2023. № 8 (27).
9. Benton J.E. Revenue Sources of Local Governments: Persisting Challenges and Emerging Opportunities. New York: Routledge. 2024. 334 p.
10. Robson W. A. Local Government in Crisis. New York: Routledge. 2024. 162 p.
11. Jerch R., Kahn M.E., Lin G.C. Local public finance dynamics and hurricane shocks. Journal of Urban Economics. 2023. № 134. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jue.2022.103516>.

References:

1. Chupryna, L.M., and Moroz, E.H. (2020), "Problems and Prospects for Strengthening the Financial Sustainability of Amalgamated Territorial Communities", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 10, pp. 50—55. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.10.50
2. Nosulko, B. (2021), "The role of local self-government in the formation of a territorial community and its socio-economic development", *Dnipro Academy of Continuing Education Herald. Series: Public Management and Administration*, vol. 1 (1), pp. 37—40.
3. Haidar, M.Ye. (2019), "Principles of local self-government in the context of the process of amalgamation of territorial communities in Ukraine", *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*, vol. 4 (29), pp. 8—13.
4. Hrynchyshyn, I.M. (2020), *Dobrobut terytorialnoi hromady: finansove zabezpechennia v umovakh novoi paradyhmy rehionalnogo rozvytku* [Welfare of the territorial community: financial support in the conditions of the new paradigm of regional development], State University "Institute of Regional Studies named after E. Dolishnyi National Academy of Sciences of Ukraine", Lviv, Ukraine.
5. Miklovda, V.P., Pitiulych, M.I., and Sember, S.V. (2018), "Theoretical approaches to the formation of a mechanism for economic coordination of the activities of united territorial communities", *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, vol. 5, pp. 59—63.
6. Khrupovych, S.Ye., and Podvirna, T.V. (2017), "Financial capacity of budgets of united territorial communities", *Ekonomika i suspilstvo*, vol. 13, pp. 1259—1262.
7. Pavlikha, N.V., Tsymbaliuk, I.O., Khomiuk, N.L., Voichuk, M.V., Savchuk, A.Yu., Kolomechiuk, V.V., and Tsymbaliuk, S.M. (2022), *Bezpeka staloho rozvytku rehioniv ta terytorialnykh hromad Ukrainy na zasadakh inkluzyvnoho zrostantia* [Security of Sustainable Development of Regions and Territorial Communities of Ukraine on the Basis of Inclusive Growth], Vezha-Druk, Lutsk, Ukraine. Available at: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/22187> (Accessed 20 May 2024).
8. Makhsma, S. (2023), "The Role of Local Political Identity in Building the Capacity of Territorial Communities", *Veda a perspektivy*, vol. 8(27).
9. Benton, J.E. (2024), *Revenue Sources of Local Governments: Persisting Challenges and Emerging Opportunities*, Routledge, New York, USA.
10. Robson, W.A. (2024), *Local Government in Crisis*, Routledge, New York, USA.
11. Jerch, R., Kahn, M.E., and Lin, G.C. (2023), "Local public finance dynamics and hurricane shocks", *Journal of Urban Economics*, Vol. 134. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jue.2022.103516>.

Стаття надійшла до редакції 04.06.2024 р.